

Sjukhusläkaren

TIDSKRIFT FÖR DRYGT 18.000 SJUKHUSSPECIALISTER • UTGIVEN AV SJUKHUSLÄKARFÖRENINGEN

Särtryck från NR 5/2013

FORSKNINGSFUSKSPECIAL

- **SAKKUNNIGA HOTAS**
- **FUSK MÖRKLÄGGS**
- **OSKYLDIGA STÄMPLAS SOM FUSKARE**



LEDANDE EXPERTER:

**"Sveriges system
att komma åt
forskningsfusk
rättsosäkert"**

NIELS LYNØE, ORDFÖRANDE FÖR ETIKRÅDET VID KAROLINSKA INSTITUTET:

"Gör forsknings"

– IDAG ÄR RISKEN STOR ATT OSKYLDIGA FÄLLS OCH SKYLDIGA GÅR FRIA

FAKTA |

▼ Idag finns ingen oberoende instans dit vem som helst kan vända sig för att anmäla misstankar om forskningsfusk.

Sedan 2010 finns det en expertgrupp för oredlighet i forskning vid Centrala etikprövningsnämnden, CEPN.

Dit kan endast rektorn för ett universitet eller högskola vända sig med begäran om en utredning. Expertgruppen har dock bara en rådgivande roll, det är i sista hand rektorn som fattar det avgörande beslutet och som avgör vilka påföljder eller sanktioner som ska vidtas. Det kan exempelvis handla om en varning, löneavdrag, uppsägning eller åtalsanmälan.

Även om expertgruppen i ett yttrande fastslår att en forskare gjort sig skyldig till forskningsfusk, kan rektorn tillsätta en ny intern utredning som kan fria forskaren från misstankar.

Vill en rektor av olika skäl lägga locket på, kan etikprövningsnämnden inte göra en egen granskning.

Å andra sidan har en forskare som "dömts" skyldig till forskningsfusk av rektorn ingen rättslig möjlighet att överklaga "domen" och få en utomstående granskning.

Det finns idag ingen enhetlig definition på vad forskningsfusk är; olika lärosäten kan välja att definiera fusk eller oredlighet på olika sätt.

Systemet omfattar också endast den forskning som bedrivs inom statliga universitet eller högskolor, inte den forskning som görs inom exempelvis industrin, offentliga institut eller privata organisationer.

Expertgruppen saknar även mandat för att kunna utreda misstankar ordentligt. Den har till exempel ingen formell rätt att beslagta bevismaterial. Utredarna kan heller inte kräva att inblandade parter talar sanning, som i en vanlig rättsprocess.

Professor Niels Lynøe, ordförande för etikrådet vid Karolinska Institutet anser att systemet för hantering av frågor om oredlighet i forskning måste rättssäkras. Forskningsfusk bör därför regleras juridiskt och göras straffbart, menar han.

Hur vanligt forskningsfusk är, eller oredlighet i forskning som det mer korrekt kallas, finns det inga säkra uppgifter på. Det görs relativt få anmälningar till Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp för oredlighet, som är den instans som ska utreda frågan.

Sedan 2010, då gruppen övertog ansvaret från Vetenskapsrådets expertgrupp, har det endast inkommit sex ärenden. Sannolikt är mörkertalet dock stort, menar Niels Lynøe, professor i medicinsk etik samt ordförande för Karolinska Institutets etikråd.

– Man kan få ett mer realistiskt intryck av omfattningen om man tittar efter hur många vetenskapliga artiklar som dras tillbaka på grund av oegentligheter. Fiffel är inget unikt för medicinsk forskning, samma problem finns inom exempelvis bankväsendet. Men eftersom fiffel ställer till mycket skada, låter man ofta den ansvarige försvinna ut bakvägen, utan att det kommer fram i offentligheten.

Rättsosäkert system

Niels Lynøe och Göran Lambertz, ledamot av Högsta domstolen, samt ledamot i etikrådet,

Fortsättning nästa uppslag >>>



Särskilt problematiskt tycker Niels Lynøe a

fusk straffbart"



att det är att det i dag saknas möjligheter för den anklagade forskaren att juridiskt försvara sig och även överklaga rektors beslut

Foto: Stefan Nilsson

I Sverige kan en forskare vara både friad och dömd samtidigt



– I Norge har man gjort forskningsfusk straffbart. Där har man också involverat specialutbildade poliser som med hjälp av vetenskapligt sakkunniga kan bedöma om en forskare har gått utanför de vetenskapliga ramarna, säger Niels Lynøe, som vill att Sverige följer Norges exempel.

har riktat hård kritik mot den nuvarande ordningen där den svenska staten i stor utsträckning låtit forskarsamhället självt ta hand om både utredningar och sanktioner vid misstänkt forskningsfusk.

– Med tanke på de stora värden som står på spel är det orimligt att staten låter en statsfinansierad forskningsverksamhet själv utreda och reglera misstankar om avvikelser från god sed i forskningen.

Anklagad näst intill försvarslös

Särskilt problematiskt är att det i dag saknas möjligheter för den anklagade forskaren att juridiskt försvara sig och även överklaga rektors beslut. Formellt, menar Niels Lynøe, kan en forskare som blivit fälld för oredlighet få ett relativt lindrigt disciplinärt straff, men det sociala straffet där envisa rykten och spekulationer riskerar att förfölja forskaren livet ut, kan resultera i stigmatisering, utfrysning och svårigheter att få anställning.

– Även om forskarsamhället inte har ihjäl den som bryter mot normerna för god forskningssed, är det i regel ett strängt straff. Som systemet är utformat är risken stor att oskyldiga blir fällda, likaväl som att skyldiga går fria.

Niels Lynøe refererar till ett uppmärksammat fall där en misstänkt forskare i första omgången blev fälld för forskningsfusk av Vetenskapsrådets dåvarande expertgrupp. Expertgruppens utlåtande till den rektor som anmält ärendet, var att forskaren fabricerat och förfalskat forskningsresultat. Rektorn valde att gå på expertgruppens utredning och slutsatser. Men utredningen blev hårt kritiserad och den nytillträdde generaldirektören för Vetenskapsrådet drog tillbaka utlåtandet.

Under den här tiden hade forskaren flyttat till ett nytt universitet och fått en ny arbetsgivare.

Rektorn vid universitet där forskaren tidigare var anställd, reagerade dock på Vetenskapsrådets beslut att dra tillbaka

expertgruppens utlåtande och gjorde därför en ny anmälan till Centrala etikprövningsnämndens nybildade expertgrupp.

I slutet av oktober 2012 kom expertgruppens bedömning. Denna gång konstaterar expertgruppen att misstankarna inte är tillräckligt välgrundade för att kunna slå fast att forskaren skulle ha gjort sig skyldig till oredlighet i forskning.

Forskaren är nu friad från anklagelser om forskningsfusk av Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp. Men, vid den gamla arbetsplatsen står man fortfarande fast vid det tidigare fattade beslutet att det har förekommit grov oredlighet, och forskaren anses därmed fortfarande ha begått forskningsfusk.

Två myndigheter gör alltså två helt olika bedömningar av samma utredningsmaterial. Kvar står den enskilde forskaren som inte har en möjlighet att överklaga varken rektors eller Centrala etikprövningsnämndens bedömning.

Den här komplicerade historien visar på den rättsosäkerhet som finns i det nuvarande systemet, menar Nils Lynøe.

Tillsammans med Göran Lambertz föreslår han nu regeringen att tillsätta en utredning med uppdraget att straffrättsligt reglera hanteringen av misstänkt forskningsfusk. De föreslår också att straffmätningen bör vara graderad utifrån "brottets" allvarlighetsgrad.

Bevis kan inte beslagtas

I Sverige är de som utreder frågor om forskningsfusk inte utbildade eller tränade i intervju- eller förhörsteknik. Det nuvarande systemet tillåter inte heller att man beslagtar bevismaterial, menar Niels Lynøe.

Han tycker att Sverige bör följa Norges exempel och skapa en rättssäker ordning för att komma tillrätta med de stora problem som länge funnits när frågan om forskningsfusk blivit aktuell.

Eva Nordin



LIFE-time.se

Nyheter och debatt i vården

LIFE-time.se lyfter centrala ämnesområden inom hälso- och sjukvården och består av ett nyhetsbrev med tillhörande e-tidning och debattseminarier. LIFE-time ger bakgrund, perspektiv och fördjupning och gör tydlig skillnad på redaktionellt innehåll och debattartiklar.

Alla tjänster på LIFE-time är kostnadsfria och du hittar flera nya artiklar varje vecka i e-tidningen. Väljer du att bli prenumerant får du kontinuerligt ett urval av artiklarna från e-tidningen direkt till din mejl. Vårt mål är framåt-syftande och kunskapsbaserade diskussioner mellan vårdens olika aktörer, från hela landet.

Välkommen till LIFE-time.se



Läs av koden och kom till prenumerationssidan.

Opinion Forskning

Mer öppenhet om resultatet av kliniska prövningar

Överenskommelse mellan läkemedelsbranschen i Europa och USA.

Aktuellt Patientsäkerhet

Sverige i frontlinjen i arbetet att hindra att falska läkemedel drabbar patienter

Gemensam avsiktsförklaring första steget.

Aktuellt Forskning och utveckling

Ingrid Petersson utreder bättre förutsättningar för kliniska prövningar

Sker i enlighet med Alliansens forskningsproposition.



LIFE-time.se ges ut av LIF – de forskande läkemedelsföretagen verksamma i Sverige. LIF företräder ca 80 företag vilka står som tillverkare av ca 80 % av alla läkemedel som säljs i Sverige.

*Anders Ekbon vet hur
det är att vara i betluften
och han dömer ut
det svenska systemet*

"Det är rätts- osäkert"

Anders Ekbon, professor i epidemiologi vid Karolinska Institutet, har varit utredare i flera ärenden om misstänkt forskningsfusk.

Han menar att rättssäkerheten behöver stärkas och att juridiken måste få en större plats i de sakkunnigutredningar som görs.

Själv har han väldigt svårt att se sig som utredare igen.

▼ För drygt sju år sedan blev han ordförande för en oberoende undersökningskommission i Norge. Uppdraget var att granska ett uppmärksammat forskningsfuskärende.

– Man ville verkligen gå till botten med frågan och inte begrava den, vilket jag tyckte var väldigt stimulerande.

Ärendet handlade om den norske cancerläkaren Jon Sudbø som byggt sin framgångsrika karriär på fabricerade data och påhittade patienter.

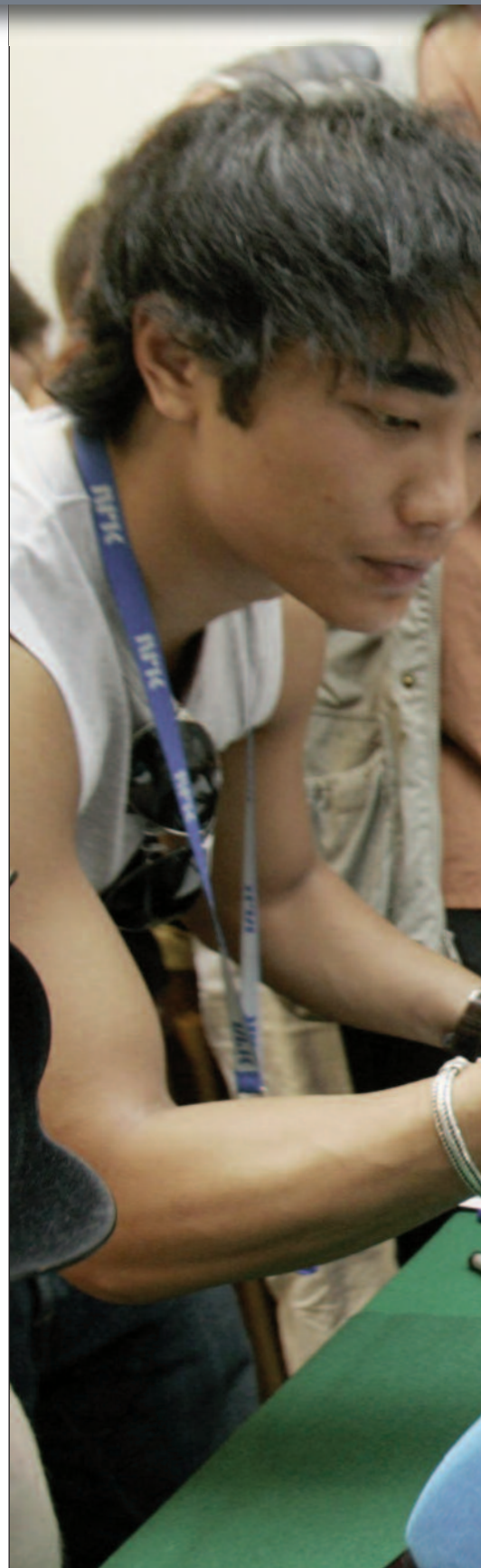
Jon Sudbø lyckades dupera ett sextio-

tal medförfattare och även flera ansedda vetenskapliga tidskrifter.

Det var Camilla Stoltenberg, endokrinolog och epidemiolog och även syster till den före norske statsministern, som till slut slog larm.

Kommissionens arbete ledde fram till att den anklagade läkaren fick lämna sin tjänst och hans legitimation drogs in. Han förlorade också sin doktorshatt.

– Jag lärde mig enormt mycket av att arbeta med ärendet, något som varit till fördel när jag senare granskat andra fall.



Anders Ekbon ledde granskningskommissionen i den norske

Det som slog mig då, och som även slagit mig senare, är hur rättsosäker processen är när det gäller granskningar av misstankar om oredlighet i forskning, säger Anders Ekbon.



ka "Jon Sudbø-skandalen". Här lägger han fram slutrapporten inför ett stort mediauppbåd.

Foto: Cornelius Poppe / SCANPIX

Som ledamot i etikrådet på Karolinska Institutet har han varit med om att handlägga ett flertal fall av misstänkt forskningsfusk. Det värsta är, menar han, när man vid universitet och högskolor

begraver ärenden där det är uppenbart att fusk förekommit.

Från den första januari 2010 är det Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp för oredlighet i forskning vid

Vetenskapsrådet, som på begäran av ett universitet eller högskola (där staten är huvudman), ska yttra sig i ärenden som

Fortsättning nästa uppslag >>>

"Lägg ner Centrala etikprövningsnämnden"

rör utredningar av misstankar om forskningsfusk. I princip måste anmälan gå via rektor. Det är också rektorn som på grundval av Centrala etikprövningsnämndens utlåtande, fattar det avgörande beslutet huruvida en forskare eller forskargrupp ska frias eller fällas från anklagelser.

Det är ett olyckligt system, menar Anders Ekbom, eftersom ett universitet eller en högskola riskerar både anslag och stor prestigeförlust om en verksam forskare blir fälld för forskningsfusk. Därför kan det finnas skäl att hellre begrava en fråga än att på djupet utreda den, menar han.

– Det finns kanske inget som skadar ett universitets varumärke mer än misstankar om att forskningsfusk kan ha begåtts.

Låt åklagare driva processen

Anders Ekbom skulle gärna vilja se en reformering av det nuvarande systemet. Han tycker inte att det har blivit några större förbättringar efter att Centrala etikprövningsnämnden tog över ansvaret 2010.

Vad som har varit och fortfarande är frapperande, menar han, är frånvaron av jurister och juridisk kompetens i de sakkunnigutredningar som görs. Processen är rättsosäker, menar han.

– Många utredningar är amatörmässigt gjorda utan juridisk kompetens. Sakkunnigas slutrapport bedöms av Centrala etikprövningsnämnden, men det är första gången som juridiken i viss mån får en plats.

Han skulle vilja se att Sverige slopar Centrala etikprövningsnämnden och istället inrättar ett fristående organ. Var det organet ska ligga, får en utredning visa, menar han.

Anders Ekbom tycker att forsknings-



Anders Ekbom tycker att det är ett olyckligt system att rektorn har makten att fatta det avgörande beslutet huruvida en forskare eller forskargrupp ska frias eller fällas. Det öppnar för att forskningsfusk begravs menar han.

fusk bör vara olagligt och att en åklagare samt förundersökningsledare ska leda granskningen och sedan ta ställning till om det går att styrka brott eller ej.

– Jag ser ingen annan råd, vi har hittills inte varit särskilt framgångsrika när det gäller utredningar av ärenden som rör forskningsfusk. Vi behöver se till att vi får en kvalitetssäkring av den juridiska processen.

Guilt-by-association

Anders Ekbom har själv erfarenhet av att vara ifrågasatt. I många år samarbetade han nära forskaren Andrew Wakefi-

eld. På 90-talet lanserade de bägge en hypotes om att det skulle kunna finnas ett orsakssamband mellan mässling i tidig ålder och kronisk inflammatorisk tarmsjukdom.

– Vi använde svenska och engelska databaser för att testa hypotesen, men när vi inte kunde hitta något samband avslutade vi samarbetet.

För snart tre år sedan ifrågasattes hela Andrew Wakefields vetenskapliga produktion och British Medical Journal drog tillbaka hans artiklar och begärde en utredning.

– Det var en god idé. Man ville även granska samarbeten han hade haft med andra forskare, utöver artiklarna i BMJ. Det blev en slags guilt-by-association-effekt, vilket är ett av problemen med anklagelser om forskningsfusk. Andrew Wakefield hade fört många bakom ljuset. Min lycka var att jag hade fullständig kontroll över mitt material. Jag hade inte arbetat med de brittiska materialen och även avböjt alla förfrågningar om att vara medförfattare då jag inte hade kännedom om materialet. Så jag kunde vara helt lugn när detta hände.

Går det att förebygga forskningsfusk?

I viss mån, menar Anders Ekbom. Oegentligheter sker ofta i mycket slutna miljöer. Genom att vara öppna med sina resultat och under resans gång diskutera dem inom ramen för sin verksamhet, ger man andra en chans att reagera på eventuella avvikelser. Det krävs också att universitet och högskolor implementerar de dokumentationskrav som finns så att forskningsmaterial blir mer lättillgängliga vid en eventuell granskning.

– Tyvärr går det alltför långsamt vid flera universitet och högskolor.

Eva Nordin

Vem bär ansvaret för en studies originaldata?

Den svenske forskaren Björn Dahlöf, docent och överläkare vid Sahlgrenska universitetssjukhuset/Östra i

Göteborg, är medförfattare till två japanska studier som misstänks vara manipulerade.



– Jag har inte kunnat göra något åt det som hänt, och definitivt inte varit medveten om vad som eventuellt har försiggått i Japan, säger Björn Dahlöf (bilden).

Nyligen visade utredningar vid två japanska universitet att data i två studier av blodtryckssänkaren Valsartan som publicerats i Lancet 2007, samt i European Heart Journal 2009, har manipulerats. Det japanska socialdepartementet bekräftar misstankarna och menar att forskningsfusk har begåtts.

Björn Dahlöf är en av de två högst ansvariga författarna i studiernas styrgrupper och anges vara en av dem som övervakat implementeringen av forskningen samt koordinerat datainsamlingen.

Hur ser du på att du står med som författare till studier som anses vara manipulerade?

– Jag ser det som olyckligt, men jag känner mig stärkt i all den support jag får från alla som förstår hur sådant här kan hända och inser att det skulle lika gärna kunna hända dem.

Enligt uppgift övervakade du analyserna, tolkade resultaten och skrev rapporten. Med tanke på din roll, borde du inte ha haft tillgång till originaldatafilen?

– Jag instruerade japanerna i alla aspekter av hur man gör en stor outcome-studie, det är korrekt. Min japanska kollega som var principal investigator, var på plats och skötte givetvis all kontroll. I en stor organisation måste man kunna lita på sina medarbetare. Man kan inte se varje del av all data som samlas in. Det är ovanligt i stora studier, även där databasen finns

mycket närmare, att enskilda styrgruppsmedlemmar granskar databasen eller källdata. Inte ens i små studier på en klinik har alla medförfattare alltid sett alla data, men måste ändå stå för att data är korrekt.

– Jag vet inte vad som hänt i Japan. Om det är som det ryktas, att en person knuten till den statistiska bearbetningen efter datainsamling gjort ändringar, så är det mycket svårt att upptäcka. Jag tolkade resultaten efter en statistisk bearbetning som jag inte hade anledning att ifrågasätta och skrev rapporten baserat på det. Rapporten skrevs under av alla de som varit på plats i Japan. De data som jag rapporterat om har setts av flera välrenommerade statistiker utan att de eller jag reagerat.

Ska det inte finnas någon som i slutändan tar huvudansvaret och kan garantera att data inte har blivit manipulerad? Annars går det ju att skylla ifrån sig och säga att man inte visste, inte förstod, inte hade kontroll.

– Visst man kan alltid säga att det är att skylla ifrån sig, men i praktiken så är det omöjligt att garantera att inte någon manipulation skett någonstans på vägen. Rimliga kontroller kan göras, men inte av all data och speciellt inte om manipulationen varit skickligt gjord och efter att databasen samlats in, av till exempel en statistiker. Även om vi skickar databasen till någon annan för en oberoende analys så är det inte säkert att manipulationen upptäcks, om man inte tar fram alla originaldata och stämmer av mot databasen, vilket aldrig görs i praktiken.

Detta skulle alla som sitter i styrkommittéer på stora studier eller är medförfattare i mindre studier kunna råka ut för om en person med tillgång till databasen manipulerar efter att källdata-kontroller gjorts.

I slutändan handlar det om att man måste lita på de som har ansvar för kontroll och analyser. Likadant som att jag måste tro på att de testresultat jag får på sjukhuset stämmer när jag tar hand om patienter. Det händer att man monterar bromsar på bilar fel, det får inte hända,

men det händer, även om rimliga kontroller gjorts. VD blir i princip ansvarig utan att kunna kontrollera. Man skulle ju kunna begära att VD testkör alla bilar som fabriken producerar?

Men vilken är poängen att vara huvudansvarig om det inte också medför ett huvudansvar för att resultaten i studierna i är kvalitetssäkrade?

– Det är att göra rimliga kontroller och att ha rimliga mekanismer för att finna eventuella fel, men inte att kolla varje datapunkt i databasen. Jag har varit inblandad i stort antal stora och små studier utan att råka ut för något liknande tidigare. Däremot har vi i vissa studier med rimliga kontrollmekanismer hittat fuskande centra som kunnat uteslutas innan analys. Jag har också föreläst mycket om fusk och kritisk granskning och vet mycket om hur man kan upptäcka diverse saker. Dessutom passerade studien kritiska statistikgranskare på Lancet utan anmärkning och passerade även den som skrev ledaren och som är statistiker, men inte heller han kom med några invändningar.

Skulle du själv vilja att man i Sverige utreder din roll och ditt ansvar i dessa studier?

– Vad skulle syftet med det vara, utöver den utredning som görs i Japan? Alla med rimlig insikt i kliniska studier inser att jag inte kunde gjort så mycket åt det som ryktas har hänt. Ledningen för Lancet som borde vara den som är upprörd över min roll, lägger ingen skuld på mig. De drar tillbaka studien för att det är för många oklarheter kring vad som har hänt och för att de inte kan garantera studiens resultat. De nämner inte fusk eller oredligheter.

Två saker tycker jag borde göras. Man borde dels ta reda på vad som egentligen hänt i Japan och vem som gjort det. Dels diskutera den större frågan som gäller alla studier; vad är rimlig kontroll av originaldata och eventuella statistiska fel?

Eva Nordin

"Det behövs ett fristående organ dit alla kan anmäla fusk"

Birgitta Forsman är docent i forskningsetik och var tidigare ledamot i Vetenskapsrådets expertgrupp för frågor om oredlighet i forskningen.

Hon är starkt kritisk till hur Sverige hanterar ärenden om misstänkt forskningsfusk och föreslår att ett nytt fristående granskningsorgan inrättas dit alla kan anmäla forskningsfusk.

▼ Birgitta Forsman har under många år varit verksam som vetenskapsteoretiker och docent i forskningsetik vid Göteborgs och Lunds universitet. Hon har även skrivit ett flertal böcker om etik där hon resonerar kring frågor som: Vad beror forskningsfusk på och hur kan man förhindra det? Vad krävs för att få vara medförfattare till en vetenskaplig artikel? Hon har också skrivit om vetenskap och moral om vad som händer när kommersiella intressen får inflytande över forskningen.

I dag är hon pensionerad, men har fortsatt att skriva böcker för en bredare allmänhet. Hon har även skrivit en rad debattartiklar om forskningsfusk.

– Jag upplever att kunskapen om forskningsetik vid svenska universitet är mycket bristfällig. Många forskare och handledare vet inte vad de får och inte får göra, vilket flera doktorander på mina kurser har klagat på. Sedan tycker jag att det är fel att redan etablerade



Foto: Fri tanke

forskare inte behöver gå några kurser i forskningsetik.

Att utreda forskningsfusk handlar inte bara om att fälla någon. Minst lika viktigt är att en anklagad person kan frias, menar Birgitta Forsman.

Birgitta Forsman berättar om ett fall där en nydisputerad forskare hade hamnat i konflikt med sin före detta handledare. Konflikten urartade och handledaren skrev till olika vetenskapliga tidskrifter att de inte fick publicera artiklar som var skrivna av forne doktoranden. Under en tid fick den nyblivne doktorn svårt att söka arbete inom sitt fält, rykten spreds att han var en ohederlig och dålig forskare.

Den nydisputerade forskaren valde

att anmäla sin handledare till rektorn vid sitt universitet. Rektorn i sin tur vände sig till dåvarande expertgruppen vid Vetenskapsrådet.

– Vi kunde visa att han faktiskt hade haft rätt. För honom var det tur att det fanns en instans dit han kunde vända sig och få konflikten utredd, annars hade han fortsatt att vara anklagad. Det var väldigt skönt att vi kunde hjälpa honom.

Mycket misstänkt fusk granskas aldrig

Mellan 2002 och 2006 var Birgitta Forsman ledamot i Vetenskapsrådets expertgrupp för frågor om oredlighet i forskningen. Gruppen skulle ta sig an ärenden inom alla forskningsdiscipliner.

– Under min tid fick vi in en del anmälningar direkt, men vi var förhindrade att utreda dem, vilket i cirka hälften av fallen var olyckligt.

Hälften av forskningen ingår inte i granskningssystemet

Birgitta Forsman anser att utredningssystemet, som ju inte funnits särskilt länge i Sverige, är under all kritik. Systemet omfattar endast den forskning som bedrivs inom universitet eller högskolor, inte den forskning som görs inom exempelvis industrin, offentliga institut eller privata organisationer, vilket är ungefär hälften av all forskning i Sverige.

I 2009 års forskningsproposition föreslog dåvarande minister Lars Leijonborg att systemet skulle reformeras. Ansvar för utredningar av forskningsfusk skulle flyttas från Vetenskapsrådets expertgrupp till Centrala etikprövningsnämnden.

Förslaget i forskningspropositionen antogs och från och med 2010 är det till Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp för oredlighet i forskning som rektorer kan vända sig. Det är endast de universitet och högskolor som har staten som huvudman och som omfattas av högskolelagen som kan anmäla ärenden om misstänkt oredlighet i forskning.

– Detta var ett helt nytt uppdrag vid sidan av deras huvudsakliga uppgift, som var att hantera etiska frågor kring försökspersoner i forskning. Centrala etikprövningsnämnden ville egentligen inte ha det här uppdraget, eftersom de fick ytterligare en tung uppgift att hantera.

Rektorer är inte alltid benägna att anmäla

En stor brist, menar hon, är att det i princip endast är rektorer vid universitet och högskolor som får besluta om ett ärende ska gå vidare för utredning till Centrala etikprövningsnämnden.

– Det är ett olyckligt system eftersom många starka bakgrundsintressen som konkurrens om studenter och anslag kan påverka en rektors benägenhet att vilja lyfta fram frågan om oredlighet i dagsljus. Bedömningarna som görs vid de olika lärosätena riskerar att se väldigt olika ut, menar Birgitta Forsman.

– Jag känner till ett fall där man på en medelstor högskola fann skäl att misstänka en framgångsrik forskare för ohederlighet. Men eftersom han drog in stora anslag, var det ingen som ville ta i frågan.

Det är ett vanskligt system när ekonomiska och kommersiella intressen påverkar beslut att driva frågor om forskningsfusk. Dessutom, menar Birgitta Forsman, bedrivs i regel forskning i samarbeten mellan universitet, högskolor och industrin, såväl natio-

nellt som internationellt. Frågan om vem som ska ta ansvaret och eventuellt initiera en utredning är inte enkel, risken är stor att ärendet faller mellan stolarna.

Enligt dagens regler är det rektorerna som ska se till att det upprätthålls en god sed i forskningen. Det är också rektorerna som ska fatta beslut om eventuella sanktioner efter utlåtagandet från Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp. De är dock inte tvungna att följa expertgruppens utlåtande.

– Det finns flera ärenden där rektor har valt att inte följa expertgruppens rekommendationer, säger Birgitta Forsman.

Vill ha ett fristående organ – men inte brottsmålsprocesser

Det bör inrättas ett fristående organ dit alla kan vända sig med anmälan om misstankar om oredlighet i forskning, menar Birgitta Forsman.

Hon tror dock inte på idén att göra behandlingen av forskningsfusk mer juridisk. Det är inte heller alltid en person som är skyldig/oskyldig. Det kan vara en hel grupp eller ett helt system som inte fungerar bra.

– Forskning är något annat än brottsmål. I vanlig brottslighet så ska ju den anklagade gå fri om personen inte kan bindas vid brottet. Men i forskning är det forskaren som har bevisbördan. Man kan som forskare inte säga att man kommit på en ny behandling eller utvecklat ett nytt läkemedel mot cancer och att det är motpartens uppgift att bevisa att så inte är fallet. Forskare måste ju kunna bevisa att de har gjort det som de säger att de har gjort och hur de har gått till väga. Därför måste också dokumentationen vara noggrann.

– Jag har inte alla svar eller något färdigt förslag på ett optimalt system. Men för att vi ska komma fram till ett sådant måste frågan utredas grundligt av väl insatta personer, säger Birgitta Forsman.

– Specialstyrkor med rätt att göra oanmälda inspektioner är enda sättet att få stopp på forskningsfusk

Forskarsamhället måste känna hotet utifrån. Annars går det aldrig att få stopp på forskningsfusk. Det menar den undersökande brittiske journalisten Brian Deer, som kallats för "forskningfuskjägaren nummer ett".

Hans förslag är att skapa "specialstyrkor" som kan göra oanmälda inspektioner och har kunskap att granska data från laboratorerna.

Han menar också att det är viktigt att teamen har rätt att rycka ut efter larm från allmänheten eller från larm inom forskarsamhället, exempelvis från yngre doktorander.

– Bara om forskningssamhället ser att det finns en risk att åka fast så kan fusk förhindras, menar han.

Brian Deer blev känd för sina avslöjanden när det gäller den brittiske läkaren Andrew Wakefield, som i slutet på 1990-talet påstod att hans forskning visade att barn kan bli autistiska av trippelvaccin.

Brian Deer hävdade att allt var forskningsfusk och en medveten bluff för att tjäna pengar.

Andrew Wakefield miste sin läkarlegitimation på grund av historien, men hävdar fortfarande, bland annat i en video på Youtube att han är oskyldig och har en supporterklubb som aktivt kämpar för att rentvå honom.

<http://www.youtube.com/watch?v=d7kbWfsyG4>

<http://www.wesupportandy-wakefield.com/>

Granskare kan stämmas och förlora allt de äger och har



Aldrig mer sakkunnig! Olle Kämpe har varit sakkunnig för första och sista gången. Hot, komplottanklagelser och inget skydd av svenska staten om han skulle bli stämd på miljonbelopp gör att han avråder alla från att ta uppdraget.

Olle Kämpe, professor i molekylär medicin vid Uppsala universitet, ställde upp som sakkunnig i ett ärende som handlade om misstänkt forskningsfusk.

Aldrig mer, säger han, och råder andra kollegor att avstå.

Tillsammans med professor Lena Claesson Welsh, utsågs Olle Kämpe av Vetenskapsrådets expertgrupp för frågor om oredlighet i forskningen till sakkunnig i ett uppmärksammat fall där en professor misstänktes för grov vetenskaplig oredlighet.

Det blev början på en mångårig process som innehöll infekterade stridigheter, komplottanklagelser, konspirationsteorier, hot och en påfrestande utsatthet.

– Jag har varit sakkunnig en enda gång, det är också den sista. För ett otacksamt och dåligt betalt arbete fick vi dessutom hot om skadeståndskrav, där vi riskerade att förlora både hus och hem, säger Olle Kämpe.

Hot om skadestånd

Olle Kämpe och Lena Welsh skulle som sakkunniga undersöka om det förekommit vetenskaplig oredlighet. En kort tid efter att de lämnat ett preliminärt yttrande får de ett brev via Vetenskapsrådets rådsjurist.

Brevet är skrivet av en VD för ett företag som har synpunkter på Olle Kämpes och Lena Welshs utredning. VD:n framhåller att företaget gjort stora investeringar och satsningar på marknadsföring och försäljning av en produkt som är registrerad hos amerikanska FDA (Food and Drug Administration). Han menar att det är helt felaktigt

SVENSKA STATEN SKYDDAR INTE DE SAKKUNNIGA

av de sakkunniga att påstå att den aktuella forskningsstudie som granskas skulle ha legat till grund för registreringen av produkten hos FDA. I slutet av brevet skriver VD:

”Om någon mot bättre vetande vilseleder FDA i frågan kommer ... se sig nödgad att framställa skadeståndsanspråk mot vederbörande. Sådana anspråk kan komma att uppgå till mycket betydande belopp”.

– Testet var godkänt av FDA och vi sa inte att det var något fel på det. Men med tanke på det vi tidigare hade sett så tyckte vi att Vetenskapsrådet skulle ta kontakt med FDA och se över detta en gång till. Om testet inte skulle vara så bra som författarna till studien påstod, så skulle det kunna få allvarliga konsekvenser för patienter, säger Olle Kämpe.

Chockbesked

När han och Lena Welsh fick ta del av brevet från VD:n insåg de att stora intressen stod på spel.

– Det var naturligtvis väldigt obehagligt. Ordföranden i Vetenskapsrådets expertgrupp för frågor om oredlighet i forskningen, ett justitieråd och juristerna på Vetenskapsrådet, informerade oss om att det inte fanns något rättsligt skydd för oss om en process skulle drivas mot oss. Låt säga att företaget hade riskerat att förlora, kanske 50 till 100

miljoner på sin försäljning, då var det jag och Lena som ensamma riskerade att få betala skadeståndskravet om vi förlorade i rätten.

Olle Kämpe vill inte närmare gå in på hur systemet fungerar i Sverige när det gäller hanteringen av ärenden om misstänkt forskningsfusk.

Däremot, menar han, finns det förbättringar som behöver göras.

I Australien tar staten ansvaret

För det första behöver rättsskyddet för sakkunniga förbättras och stärkas. Olle Kämpe refererar till Australien där man har en försäkringslösning som innebär att staten, och inte den enskilda forskaren eller en myndighet, tar över ansvaret om en rättslig process med skadeståndskrav skulle uppstå.

– I Sverige riskerar man att förlora allt man äger och har och det är naturligtvis inte rimligt. Jag skulle inte vilja råda någon att tacka ja till ett sakkunniguppdrag. Förutom att man inte har något rättsskydd, hamnar man också i en mycket utsatt position.

Olle Kämpe skulle också vilja se att man i Sverige hittar en modell för att bättre skydda "whistleblowers". Doktorander som slår larm och som är i en stark beroendeställning till sin handledare kan riskera trakasserier och att få sina tidigare publikationer indragna.

Eva Nordin

– Alla känner alla Forskarvärlden är för liten för att granska sig själv

Sverige har inte råd att ha ett system som enbart baseras på tillit. Det behövs en annan ordning. Forskarvärlden är så liten. Ofta känner alla alla där granskare har arbetat med många av de som finns inom expertområdet.

Juridikprofessorn Madeleine Leijonhufvud som har mångårig erfarenhet av forskningsfuskfrågor från sin tid som biträdande generaldirektör på Vetenskapsrådet tycker att det behövs en oberoende myndighet som granskar forskningsfusk som också ska kunna kalla in utländska experter.

Nu uppkommer ständigt frågan om jäv och bristande oberoende.

Hon menar också att forskarvärlden måste börja arbeta med forskningsfusk på samma sätt som idrotten, alltså ett system med oannonserade kontroller.

Christer Bark

Göran Collste har sett fuskare gå fria från påföljd

"DEN NATIONELLA EXPERTGRUPPEN BÖR KUNNA TA EGNA INITIATIV SOM I NORGE"

När Göran Collste satt med i Vetenskapsrådets expertgrupp som utredde forskningsfusk såg han hur forskare som beslagits med fusk gick fria från påföljd.

Fusket kunde handla om fabricering, förfälskning av resultat eller plagiering av andras material.

– Skälen till att de slapp påföljd kunde bero på olika orsaker som ovillighet från en högskolas ledning att följa upp ett beslut från expertgruppen. Det kunde också handla om försök att bagatellisera oredligheten eller att utredningen i olika instanser tagit så lång tid att fusket hunnit preskriberas, säger Göran Collste.

Göran Collste, professor i tillämpad etik vid Linköpings universitet, är idag en av ledamöterna i Centrala etikprövningsnämndens expertgrupp.

Han menar att i jämförelse med



Samtidigt som Göran Collste vill öka möjligheterna att komma åt fuskare vill han ge forskarna ökat skydd. "Ärenden bör omgående kunna sekretessbeläggas, så att inte anklagade forskare tvingas till "schavottering i sociala medier".

Foto: Lasse Hejdenberg

många andra länder har Sverige ett svagt system när det gäller att komma åt forskningsfusk och vetenskaplig oredlighet.

Han tycker att ett alternativ till dagens ordning skulle kunna vara att anmälningar gick till en instans som är skild från högskolorna, kanske en central myndighet, eller varför inte en regional, ungefär som dagens regionala etikprövningsnämnder.

Den nationella expertgruppen borde också, som är fallet i Norge, kunna ta egna initiativ till utredningar, menar

Göran Collste, men till skillnad från Göran Lambertz och Nils Lynöe (se artikel sidan 12), anser han att utredningar inte bör skötas av åklagare eller advokater, utan av vetenskapliga experter.

– Utredare av forskningsfusk bör också kunna undersöka en forskares andra publikationer, än de som är anmälda. Vidare bör högskolornas påföljder vara tydligt och likformigt utarbetade, menar han.

Eva Nordin